

*Рилач Н.М.**

ІНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ПОГЛИБЛЕННЯ НАУКОВО-ТЕХНОЛОГІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ ЯК ЧАСТИНА УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ

The article reflects grounding the necessity for Ukraine to pass to the innovation model of economic development as the pre-requisite to deepen the science and technology interaction with the EU.

Вступ. Аналіз форм взаємодії України та ЄС у науково-технологічній сфері свідчить, що в даний час співробітництво знаходиться на початковому етапі та обмежується традиційними формами. Тому, в сучасних умовах виникає необхідність переходу до реального, безперервного процесу взаємодії між Україною та країнами ЄС, зокрема перехід до інноваційного розвитку економіки України як необхідної умови поглиблення виробничого науково-технологічного співробітництва з ЄС та створення нової угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Аналіз останніх досліджень, виділення невирішеної проблеми. Проблематиці взаємовідносин з Євросоюзом було приділено чимало уваги в публікаціях вітчизняних учених та спеціалістів. Так, багато питань теоретичного та прикладного змісту знайшли відображення у працях В. Андрійчука, О. Білоруса, В. Будкіна, І. Бураковського, В. Вергуна, А. Гальчинського, Г. Климка, В. Клочка, А. Кредісова, Д. Лук'яненка, В. Новицького, Ю. Пахомова, О. Плотнікова, А. Поручника, А. Румянцева, В. Степаненка, А. Філіпенка, О. Шниркова та інших українських авторів. Питаннями розвитку й ефективного використання науково-технологічного потенціалу займаються О. Амоша, Ю. Бажал, В. Геєць, Б. Данилишин, Т. Панфілова, Л. Радзівєвська, Л. Федулова. Водночас сучасні науково-технологічні зміни, поглиблення інтернаціоналізації та транснаціоналізації наукових досліджень і розробок у контексті співпраці країн різного економічного рівня, перехід відносин України з ЄС на новий рівень, зокрема переговори щодо угоди про асоціацію не знайшли достатнього висвітлення в науковій літературі, що підкреслює актуальність даної роботи.

Метою даної роботи є обґрунтування необхідності переходу до інноваційної моделі економічного розвитку як умови поглиблення науково-технологічного співробітництва між Україною та ЄС при переході до відносин асоціації; виявлення та розкриття фіскальних та грошово-кредитних інструментів стимулювання науково-технологічної кооперації України і ЄС; розробка інституційних механізмів інтенсифікації науково-технологічної взаємодії України з Європейським Союзом.

Основна частина. Для України на сьогодні вкрай важливим є подолання відсталості за основними показниками та елементами науково-технологічного розвитку шляхом реалізації економічних перетворень на основі інноваційної моделі економічного розвитку. В

*кандидат економічних наук, економіст I категорії науково-дослідної частини Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

подальшій перспективі подолання таких бар'єрів між Україною та країнами ЄС створить передумови та сприятливе середовище для посилення взаємовигідної науково-технологічної кооперації.

Необхідною умовою поглиблення виробничого науково-технологічного співробітництва між Україною та ЄС є перехід українських підприємств, інституцій тощо до інноваційної моделі економічного розвитку. На жаль, на сьогодні в Україні не можна спостерігати ефективного розвитку національної інноваційної системи.

В країнах ЄС, де функціонує інноваційна економіка, в структурі інновацій близько 60 % становлять такі, що належать до найважливіших технологічних досягнень. Крім цього, при загальному високому рівні інноваційної активності підприємств (80-90 %) в цих країнах спостерігається випереджаюче зростання частки наукоємного сектору виробництва в зайнятості та доданій вартості. В результаті збільшення високотехнологічних виробництв підвищилася частка випуску та експорту високо- та середньотехнологічних галузей, рентабельність яких в кілька разів вища, порівняно з продукцією сировинних галузей, що надає країнам з інноваційно орієнтованою економікою великі переваги перед іншими державами.

На сьогодні українськими вченими узагальнені наступні особливості державної політики розвитку інноваційної економіки [1]:

- поєднання соціальних, політичних, наукових, освітніх, економічних та інших інтересів суспільства навколо концепції побудови в Україні інноваційної економіки;
- забезпечення рівних можливостей для держави та ринку для отримання результатів від використання в економіці нових знань та технологій;
- підвищення частки високотехнологічних галузей в економіці та застосування фіскальних заходів щодо виробництв, в яких використовуються застарілі та екологічно небезпечні технології;
- забезпечення зростання виробництва на інноваційній основі шляхом створення умов розвитку приватного інвестування;
- вдосконалення системи оподаткування шляхом зменшення податків на накопичення і інвестиції;
- створення сучасної інноваційної інфраструктури;
- забезпечення державної відповідальності за підготовку кадрів для потреб інноваційної економіки.

Одним із основних завдань інноваційної стратегії є забезпечення збалансованої взаємодії наукового, технологічного та виробничого потенціалів, розробка та впровадження механізму активізації інноваційної діяльності суб'єктів підприємництва, поширення інновацій у всіх сферах національної економіки. Для ефективного функціонування інноваційної економіки, як свідчить досвід країн Європейського Союзу, необхідна наявність ланцюга: «наука – технологія – виробництво – ринок». Цього можна досягти за допомогою використання індустрії венчурного бізнесу, тобто створення приватних інвестиційних компаній, діяльність яких підтримується державними і суспільними фондами. Важливою складовою формування індустрії венчурного бізнесу є елементи інноваційної інфраструктури такі, як технопарки й інноваційні бізнес-інкубатори.

Тому нами запропоновано ряд інструментів стимулювання інноваційної діяльності, що ефективно застосовуються у країнах Європейського Союзу і стосуються державної підтримки винахідницької активності малого бізнесу, створення технологічних інкубаторів та можуть знайти своє успішне втілення і в Україні.

До першого інноваційного інструменту належить так звана ініціатива «Small Business Research Initiative» (SBRI), [2;3] яка має на меті посилити існуючі малі фірми, що займаються НДДКР шляхом збільшення розміру ринку; підтримати інші невеликі підприєм-

ства в посиленні їх дослідницьких можливостей і виробництва з метою отримання нових ринкових ніш; створити передумови для започаткування нових підприємств, діяльність яких заснована на технологіях та знаннях. Іншим інструментом, який пропонується, є програма технологічних інкубаторів (Technological Incubators Programme). [4]. Під технологічними інкубаторами розуміють організації, які надають підприємцям-початківцям можливість розвинути інноваційні ідеї та створити власний бізнес з метою комерціалізації їх технологій та створювати ефективно діючі підприємства в країні.

Створення економічних засад інноваційної моделі розвитку економіки України як основи для поглиблення взаємодії з країнами ЄС передбачає залучення інструментів податкової, а також грошово-кредитної політики. Особливого значення в даному контексті набуває аналіз успішного досвіду країн Європейського Союзу та запропоновані можливості його адаптації для України. Здійснивши детальний аналіз пріоритетних заходів щодо інноваційної політики у країнах ЄС [5], нами виокремлено напрями інноваційної політики, які можна запропонувати для удосконалення податкових інструментів стимулювання інноваційної економіки України. До таких заходів, зокрема, відносяться податкові знижки (кредити). Існують два види податкових знижок для підприємств, що займаються інноваційною діяльністю – податкові знижки для всіх витрат на НДДКР та податкові знижки в разі збільшення таких видатків.

Інструменти грошово-кредитної політики також відіграють важливу роль у стимулюванні інноваційних процесів з огляду на недостатність власних коштів підприємств для оновлення виробництва та недостатній рівень капіталізації банківського сектора, який обмежує можливості фінансування довгострокових інвестиційних проектів. Тому, використання інструментів грошово-кредитної політики з метою прискорення інноваційного розвитку має бути спрямовано на мобілізацію та концентрацію наявних інвестиційних ресурсів, підвищення ефективності їх розподілу і використання, залучення зовнішнього кредитування та іноземних інвестицій у науково-технологічну сферу України. [6]

У європейських та інших розвинутих країнах вагомою є підтримка з боку держави банківського кредитування інноваційних процесів та малих підприємств, що впроваджують інновації. Основними складовими державної підтримки є [7]:

- субсидування процентних ставок за позиками підприємств, що впроваджують інновації;
- виключення з бази оподаткування кредитних організацій прибуток від кредитів, наданих таким підприємствам;
- створення системи гарантійних фондів із використанням коштів державного та місцевих бюджетів з метою забезпечення кредитів для підприємств, що впроваджують інновації;
- запровадження системи кредитування (рефінансування) банків для надання позичок інноваційним підприємствам;
- зменшення відрахувань у фонд обов'язкових резервів для банків, у кредитному портфелі яких кредити підприємствам, що впроваджують інновації, перевищують 50%.

Досвід розвинених країн свідчить про те, що банки в інноваційному процесі можуть працювати в трьох напрямках [8]:

- 1) обслуговування руху грошей, що належать клієнтам та призначені для інвестицій;
- 2) акумуляція заощаджень та спрямування їх на ринок цінних паперів;
- 3) вкладення в інноваційні проекти власних та залучених коштів.

Виходячи з досвіду розвинених країн, в яких функціонує інноваційна економіка, можемо запропонувати інструменти грошово-кредитної та податкової політики для їх адаптації для України .

Для активізації дії інструментів грошово-кредитної політики, а також банківського сектора у напрямі фінансування інноваційної діяльності варто [6;8]:

1. Нарощувати потужність банківської системи шляхом розширення її ресурсної бази та покращення її якісних характеристик, що приведе до ефективного використання кредитних ресурсів для реалізації інноваційних проектів.

2. Стимулювати політику «довгих грошей», що зробить можливим фінансування банками в реальному секторі не тільки прикладних досліджень та розробок за рахунок короткострокових кредитів, а й фундаментальних та прикладних розробок із середньо- та довгостроковою перспективою в наукомістких галузях промисловості.

3. Лібералізувати доступ іноземного банківського капіталу на фінансовий ринок України.

4. Використовувати потенціал банків як акумуляторів заощаджень населення та юридичних осіб з метою їх залучення до розробки та реалізації інноваційної політики в державі.

5. Виважено підходити до політики процентних ставок, що суттєво підвищить інвестування з банківських джерел, у т.ч. й для реалізації інноваційних проектів.

6. Стимулювати різноманітні форми інноваційного фінансування банків, а саме: вкладення власних ресурсів банків у формі довгострокових кредитів, купівлю цінних паперів, участь в управлінні коштами самих підприємств.

7. Встановлювати для банків, які здійснюють пільгове довгострокове кредитування інноваційних проектів, знижені ставки норми обов'язкового резервування коштів.

8. Запровадити механізми державного страхування кредитів, наданих підприємствам, що розробляють та впроваджують інноваційну високотехнологічну продукцію і діяльність яких пов'язана з великим інвестиційним ризиком.

9. Створити умови для поєднання капіталів комерційних банків та підприємств для акумуляції капіталу з метою реалізації інноваційних проектів.

10. Створити механізм державного страхування інноваційних кредитів, у т.ч. кредитів, виданих малим підприємствам, які розробляють та впроваджують інноваційну високотехнологічну продукцію.

До зовнішніх інструментів стимулювання науково-технологічного співробітництва між Україною та ЄС ми відносимо інституційну структуру науково-технологічного співробітництва України з Європейським Союзом, яка включає відповідні двосторонні документи та програми щодо таких форм співробітництва. Нами проаналізовані основні документи двостороннього співробітництва України і ЄС, зокрема, «План Дій Україна - ЄС» [10], «Ширша Європа – сусідство» та запропоновані положення, використання яких приведе до інтенсифікації співробітництва у науково-технологічній сфері. Крім цього, проведено аналіз основних міжнародно-правових актів, що регулюють діяльність українських компаній на ринках ЄС, а також можливості співробітництва України і ЄС у рамках програм COST і EUREKA.

Варто зазначити, що Україна має відповідний потенціал для приєднання до досліджень за такими напрямками як наука про життя, геноміка та біотехнології в охороні здоров'я; багатофункціональні матеріали отримані на базі цих знань; нові виробничі процеси та прилади; аеронавтика та дослідження космосу; захист від радіації; управління утилізацією радіаційних відходів. У той же час, в Україні існує потреба у використанні передових європейських технологій розвитку інформаційного суспільства, якості та безпеки продуктів харчування, сталого розвитку, глобальних змін та екосистем. Українські вчені мають можливість брати участь у галузевих програмах ЄС, таких як ядерна безпека, охорона навколишнього середовища, енергетика і транспорт, промисловість, інформаційне суспільство і телекомунікації, вища освіта. Особливе місце в науково-технологічному спів-

робітництві України і ЄС належить космічній галузі. Про поглиблення відносин у цій галузі свідчать такі документи як: Спільна заява Україна – ЄС про співробітництво у сфері супутникової навігації - проект Галілео, Угода про співробітництво між Міністерством освіти і науки та Національним Космічним Агентством України щодо підтримки участі українських вчених і фахівців у Рамкових програмах ЄС та інших сферах діяльності міжнародного науково-технічного співробітництва Україна - ЄС, діяльність Національного інформаційного центру з Співробітництва з ЄС у сфері науки і технологій.

Окрім вищенаведених можливостей інституційного механізму поглиблення науково-технологічного співробітництва України з ЄС, варто наголосити на тому, що держава зі вступом 16 квітня 2008 р. до Світової організації торгівлі (СОТ) отримала можливість виходу на нові міжнародні ринки, здатність захищати своїх товаровиробників відповідно до міжнародних правил, перспективу поліпшення інвестиційного клімату, і як наслідок, збільшення потоків іноземних інвестицій, створення умов для підвищення якості та конкурентоспроможності вітчизняної продукції тощо. Крім цього, членство в СОТ є необхідною умовою лібералізації режиму торгівлі з ЄС і початку переговорів щодо створення зони вільної торгівлі (ЗВТ) між Україною та Євросоюзом та угоди про асоціацію. Використовуючи її вимоги, такі як повна лібералізація торгівлі товарами, зниження нетарифних обмежень у торгівлі промисловою продукцією, значну лібералізацію ринків послуг; впровадження заходів, спрямованих на поступове забезпечення вільного руху капіталу та здійснення платежів; прозорість і передбачуваність регулювання внутрішнього ринку України згідно з європейськими та міжнародними стандартами; свобода заснування компаній, забезпечення ефективного регулювання прямих іноземних інвестицій можуть сприяти інтенсифікації науково-технологічної взаємодії між Україною та ЄС.

В цілому, аналізуючи дослідження наслідків створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС [11], можна наголосити на її позитивному впливі на економіку України у середньо- та довгостроковій перспективі, в більшій мірі ніж в ЄС саме розширені угоди, що є основою для поглиблення структурної взаємодії між Україною та ЄС. Крім того, у середньостроковій перспективі вільна торгівля у галузі промисловості може забезпечити зміну структури національної економіки. Наприклад, поступове скасування тарифів в Польщі призвело до зміни структури товарів національного експорту на користь експортноорієнтованого машинного та транспортного обладнання. Проте, у короткостроковій перспективі прогнозується збереження сировинної, низькотехнологічної структури українського експорту до ЄС. Основним наслідком вільної торгівлі з ЄС для інтенсифікації структурної взаємодії України з ЄС є поліпшення інвестиційного клімату, що в поєднанні з економічними реформами в Україні може привести до значних структурних зрушень в українській економіці, сприяти передачі досвіду і технологій, стимулювати конкуренцію і стати основою для формування потужної національної інноваційної системи в Україні.

Висновок. До механізму інтенсифікації науково-технологічної взаємодії України з Європейським Союзом відноситься ряд інструментів, які можна розділити на внутрішні та зовнішні. Зокрема, до заходів, що доцільно проводити в Україні, відноситься перехід до інноваційної моделі економічного розвитку, яка передбачає переважно високотехнологічну структуру національного виробництва, виробництво продукції з високим рівнем доданої вартості, винесення за межі країни ресурсоемних виробництв, а також забезпечення за допомогою високих технологій та наукових знань принаймні 50 % всього економічного зростання.

Створення економічних засад інноваційної моделі розвитку економіки України як передумови для поглиблення взаємодії з країнами ЄС передбачає залучення інструментів фіскальної, а також грошово-кредитної політики. Особливого значення в даному контек-

сті набуває аналіз успішного досвіду країн Європейського Союзу та запропоновані можливості його адаптації для України.

До зовнішніх інструментів ми відносимо інституційну структуру науково-технологічного співробітництва України з Європейським Союзом, яка включає відповідні двосторонні документи та програми щодо таких форм співробітництва. Особливе місце тут займають наслідки для національної інноваційної системи України від вступу до СОТ і вплив створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, що переважно позитивно вплинуть на поглиблення структурної взаємодії у науково-технологічній сфері між Україною та ЄС.

Література:

1. Обґрунтування інноваційної моделі структурної перебудови економіки України / Малицький Б.А., Попович О.С., Соловійов В.П., Артёмова В.Я., Єгоров І.Ю. – К. : ЦДПН, 2005. – С. 22-65.
2. Cunningham P. The Identification of «Best Practice» – 2003. Covering period: October 2002 – September 2003.- European Trend Chart on Innovation, European Commission Enterprise Directorate.- General, 2003. – 29 p.
3. Small, but well founded // Innovation and Technology Transfer.- Luxemburg. – 2003. – #3. – P. 8-9); (Improving innovation. EURAB 02.053 final). – Режим доступу : <http://europa.eu.int/comm/research/eurab/pdf/recommendations2.pdf>.
4. Cunningham P. The Identification of «Best Practice» – 2002. Covering period: September 2001-September 2002.- European Trend Chart on Innovation, European Commission Enterprise Directorate.- General, 2002. – 16 p.
5. Cunningham P. The Identification of «Best Practice» – 2002. Covering period: September 2001-September 2002.- European Trend Chart on Innovation, European Commission Enterprise Directorate.- General, 2002. – 16 p.
6. Проблеми та пріоритети формування інноваційної моделі розвитку економіки України / [Я.А. Жаліло, С.І. Архієреєв, Я.Б. Базилюк та ін.]. – К. : НІСД, 2006. – С. 26-28.
7. Ткач Є.В. Світовий досвід державної підтримки банківського кредитування розвитку малого бізнесу на інноваційній основі / Ткач Є.В. // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2006. – № 5(28). – С. 126.
8. Кузнецова А. Реалії банківського фінансування інноваційної економіки / Кузнецова А // Регіональна економіка.- 2006.- №3.- С. 136-144.
9. Малицький Б.А. Науково-технологічний потенціал України: сучасний стан та перспективи розвитку / Малицький Б.А. // Наука та наукознавство. – 2005. – № 3. – С. 14.
10. Wider Europe- Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours. – Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. – Commission of the EU. Brussels: 11.3.2003. COM (2003), 104 final.
11. Шнирков О. Створення поглибленої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС: пере-